

XIII.
Primorsko-goranska
udarna divizija

1943.-2023.

U povodu 80. obljetnice osnutka

XIII.

PRIMORSKO-GORANSKA

UDARNA DIVIZIJA

1943.-2023.

Uvodne napomene

Obilježavanje 80. obljetnice osnutka XIII. Primorsko-goranske udarne divizije u travnju ove 2023. godine nipošto ne smije biti formalno odrađivanje duga prema ljudima koji su u tim ratnim godinama velikog svjetskog rata 1939.-1945. smogli hrabrosti, odlučnosti i vizionarstva da se suprotstave tada najmoćnijoj vojnoj sili svijeta.

Stoga se valja u ovoj prigodi prisjetiti nekih dobro poznatih činjenica kako zbog onih koji su dali svoje živote za oslobođenje domovine od nacističkih zavojevača i domaćih izdajnika, ali isto tako i zbog toga što ni danas nismo pošteđeni pokušaja obnavljanja ideologija fašizma i nacizma. Domovinski rat pokazao je kako narod koji voli svoju domovinu može odoljeti takvim nasrtajima i izboriti slobodu i nezavisnost u srazu s nosiocima tendencija obnove ideja fašizma i nacizma kroz prikrivenu i tek neznatno skrivenu ideologiju velikosrpskog nacionalizma.

Prošle smo godine svjedočili nečuvenoj agresiji ruske soldateske na Ukrajinu. Ono što se činilo nemogućim po-

Štab 5. operative zone osnovan 4. svibnja 1942. – na fotografiji od 30. svibnja 1942., slijeva nadesno stoje: Mijo Vukelić, Veljko Kovačević, Joso Gržetić, Viktor Bubanj i Ranko Milić

stala je okrutna stvarnost u kojoj se razaraju gradovi, infrastruktura, ginu civili... Prema klasifikaciji fašizma Umbertoa Ecce i ovo je svojevrsni oblik fašističke eskalacije kojoj se slobodoljubivi svijet treba suprotstaviti kroz jačanje vrijednosti antifašizma i kroz pozivanje na slavnu tradiciju naroda koji su branili i obranili svoju slobodu.

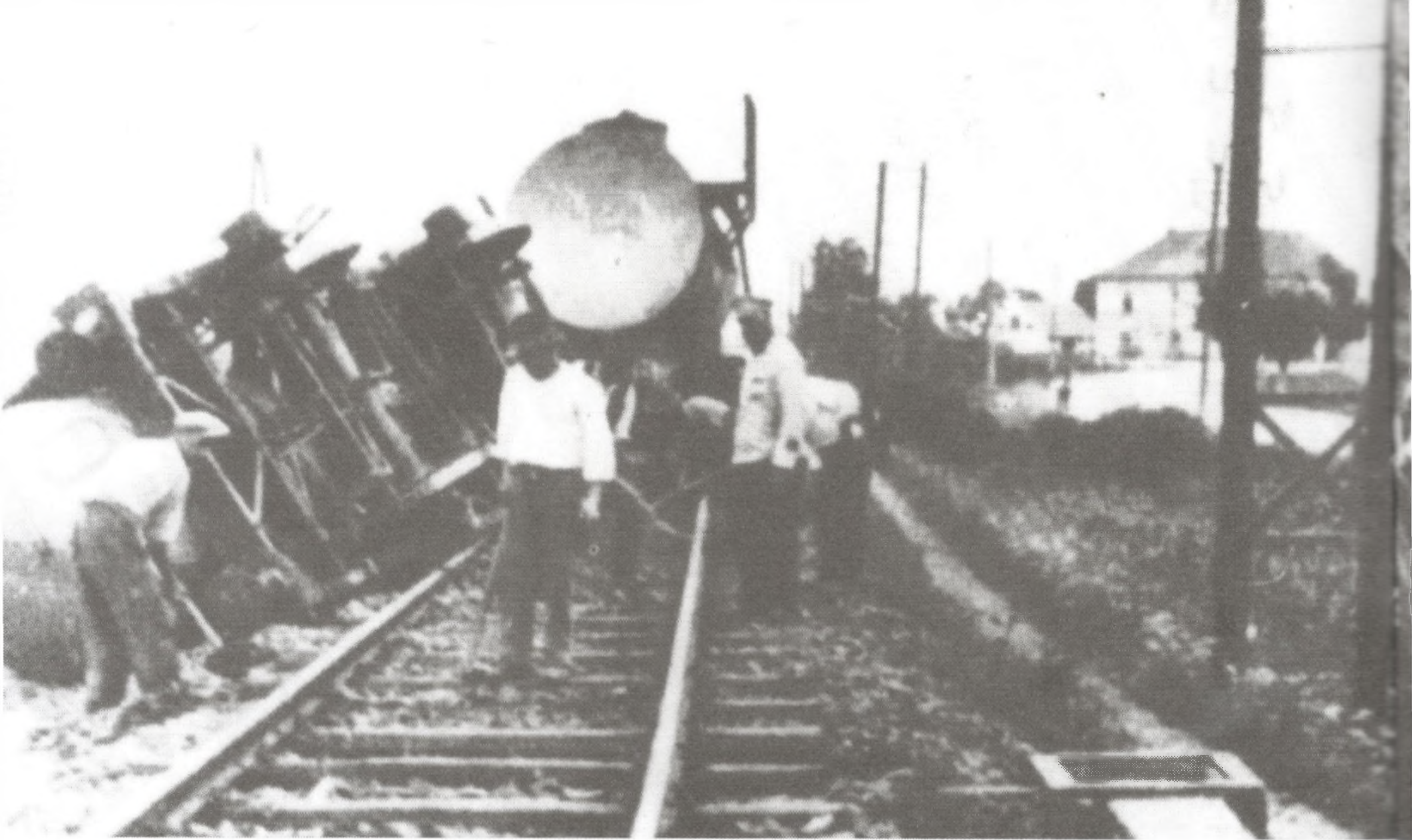
I Drugi svjetski rat i Domovinski rat, ali i mnogi drugi ratovi koji se vode diljem svijeta, uključujući i ovaj u Ukrajini, predstavljaju kontinuitet borbe protiv nacionalističkog sljepila i ludila koje favorizira jedan narod na račun svih drugih. Upravo zato danas su poruke koje izvorni antifašizam nosi važnije nego ikada, važnije nego u vrijeme kada su fašizam i nacizam bili djelatne ideologije s jasnim ciljem – pokoriti sav svijet i oblikovati ga prema modelu velikih vođa i potrebama nadljudi, pokoravajući ili fizički istrebljujući sve one narode i narodnosne skupine koje su smatrali nepoćudnima ili nedostojnima da žive na istoj zemlji s njima.

Grupa boraca i rukovodilaca bataljona "Matija Gubec" u lipnju 1942.
na Lukovu ispod Viševice.
Prvi slijeva komandant Bataljona, Ivan Lenac.

Početak rata protiv Kraljevine Jugoslavije u travnju 1941. godine pokazao je sve slabosti te versajske tvorevine i raspad koji je uslijedio samo je dokazao da Kraljevina Jugoslavija nije imala ozbiljnije perspektive. Teritorij propale kraljevine raskomadana je između fašističke Italije, nacističke Njemačke i njihovih saveznika Mađarske, Bugarske i Austrije, a mrvice su predane i domaćim kvislinzima koji su u startu iskazali spremnost služiti velikim silama Osovine.

No, narod nije bio oduševljen takvom raspodjelom karata i vrlo brzo, već u ljeto 1941. godine javljaju se prvi ozbiljniji otpori takvoj novonametnutoj vlasti. Napad na ondašnji SSSR označio je i službeni poziv na otpor okupatorima koji je uputila tadašnja ilegalna Komunistička partija Jugoslavije. Bez obzira što se radilo o relativno maloj stranci, koja je djelovala u ilegalnim uvjetima, poziv na otpor i ustanak pao je na plodno tlo i već do kraja te prve ratne godine na prostoru ex Kraljevine Jugoslavije razbuktao se narodni

Diverzija na pruzi između Liča i Fužina 1941.
(fotografija iz albuma dr. Josipa Brnčića).

ustanak. Male grupe organiziranih komunista koji otpočinju otpor raznim diverzijama i pojedinačnim napadima na pripadnike okupatorske vojne sile i njihovih domaćih saveznika prerastaju u partizanske čete i odrede, zadajući sve više problema okupatorskim vlastima, ali i vlastima koje formiraju domaći kvislinzi.

Hrvatska u tom otporu nije bila iznimka. Čak bi se moglo kazati da je Hrvatska prednjačila u otporu, a konkretni podaci pokazuju da je godinama pothranjivano mišljenje o tome kako je udio Hrvatske u NOR-u na prostoru ex Jugoslavije bio relativno slab, potpuno pogrešan. U razdoblju od 1941. do okončanja Drugog svjetskog rata u svibnju 1945. godine Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Hrvatske su ratovali s 42 elitne neprijateljske divizije od ukupno 65 koliko ih je u tom razdoblju ratovalo na prostoru ex Jugoslavije. U toj su borbi NOV i PO Hrvatske porazili preko 300 tisuća neprijateljskih vojnika, što je daleko više nego što su izborile sve druge NOV i PO diljem prostora ex

Osnivanje 6. primorsko-goranske brigade
u Drežnici 12. listopada 1942.

Jugoslavije. Kroz NOV i PO Hrvatske u istom je razdoblju prošlo preko 250 tisuća boraca koji su učestvovali u svim velikim bitkama na prostoru Hrvatske i bivše Jugoslavije. Od tog broja njih preko 70% bili su Hrvati.

Već je samo ovih nekoliko podataka dovoljno da se zaključi kako je i bivša jugoslavenska historiografija pomalo prešućivala ove podatke, a da ne govorimo kako se u miloševićevskoj srbijanskoj historiografiji ove podatke prešućivalo i naglašavalo kako su Hrvati bili genocidni i kako su oštricu svoje borbe usmjeravali ne protiv okupatora kojem su vjerno služili, već, logično, protiv Srba koji su živjeli u Hrvatskoj, ali i protiv Srba uopće. Isto tako u posljednjih dvadesetak godina u revizionističkoj hrvatskoj historiografiji naglašava se vjernost hrvatske vojske (pri čemu se izričito misli na ustaško-domobranske vojne postrojbe) silama Osovine i njihovo zajedničko ratovanje na Istočnom frontu, kao i kod kuće protiv komunističkih odmetnika (čitaj: partizana).

Rijetka snimka grupice partizana pripadnika Gupčevog bataljona u partizanskom logoru Brloško kod Fužina u ljetu 1942.
Slijeva nadesno: Ivica Švob Fačok iz Fužina, Andrija Grgurić Dimnjačar iz Lokava, Antun Rački Delničan, Josip Golik Gegoša iz Fužina i inž. Nada Novosel iz Zagreba.

Nije nepoznat podatak kako je koncem 1943. i početkom 1944. godine NOV i PO Hrvatske imali u sastavu NOV Jugoslavije najveći broj partizanskih jedinica i praktički najjaču vojsku koja se sastojala od 5 korpusa, 15 divizija i 45 brigada što je činilo oko 45% ukupnih partizanskih vojnih potencijala na prostoru ex Jugoslavije. Usporedbe radi na prostoru Srbije u to su vrijeme djelovale tek 3 partizanske brigade i nešto manjih partizanskih odreda i postrojbi, bez ijedne divizije ili korpusa. Isto tako za ozbiljne povjesničare nije nikakva tajna da je Glavni štab (danas se to u vojnoj terminologiji zove: Glavni stožer!) NOV i PO Hrvatske bio najbolje organiziran glavni štab među svim drugim glavnim štabovima koji su postojali u sastavu NOV i PO Jugoslavije i da je GŠ NOV i PO Hrvatske bio, ne samo po kvaliteti zapovijedanja već i po kadrovima koje je imao, na visini povijesne zadaće toga vremena.

Štab 13. PGU divizije u selu Tiči, Gorski kotar, u travnju 1944.

Upravo zato da bi se izbjegla sva ova povijesna zastranji-
vanja o tim danima slave i ponosa treba progovoriti objek-
tivno i hladne glave, kako zbog tisuća onih koji su dali svoje
živote u toj borbi tako i zbog njihovih nasljednika koji su
se s jednakim žarom borili u Domovinskom ratu, ali i ge-
neracija koje dolaze i dobivaju iskrivljenu povijesnu sliku
ne snalazeći se više ni tko je protiv koga ratovao ni zašto.
Upravo zato danas Savez antifašističkih boraca i antifaši-
sta Hrvatske inzistira ne na formalnom obilježavanju ob-
ljetnica iz NOR već na suštinskom razumijevanju tih ob-
ljetnica i pojašnjenju značaja takvih događaja, što je izu-
zetno važno, posebno za mlađe generacije.

Zbog svih ovih razloga Savez antifašističkih boraca i
antifašista Primorsko-goranske županije i Udruga antifa-
šista Grada Rijeke odlučili su ovom prigodnom brošuram
podsjetiti na slavni put XIII. primorsko-goranske udarne
brigade u prigodi obilježavanja osamdesete obljetnice for-
miranja ove Brigade koja je uglavnom bila popunjavana lju-
dima i domoljubima s područja Primorja, Gorskog kotara

Kolona 6. brigade snimljena početkom veljače 1943.
na putu preko Kapele

kvarnerskih otoka i Istre, ali i Like i Korduna te drugih područja Lijepe naše. Prisjećajući se te obljetnice odajemo počast svim borcima koji su se spremno odazvali pozivu za obranu svojih ognjišta od nacifašističkog zavojevača i domaćih izdajnika i koji su osigurali, kao dio najveće partizanske vojske u tadašnjoj okupiranoj Europi, i kasnije pripojenje dijela naših krajeva koji su bili pod talijanskom okupacijom i pridonijeli oslobođenju cijele zemlje.

Okolnosti formiranja XIII. Primorsko-goranske (kasnije: udarne) divizije

Nakon okupacije 1941. godine i stvaranja kvislinške tvorvine Nezavisne države Hrvatske vrlo brzo rasplamsava se narodni ustanak, ali i raspiruje bratoubilački rat. Narod Hrvatskog primorja, Istre, Gorskog kotara, Like i drugih krajeva opredjeljuje se za borbu protiv stranog okupatora

i domaćih izdajnika ne mareći mnogo za nacionalnu pripadnost jer je u startu bila ugrožena gola egzistencija onih koji nisu prihvaćali okupaciju i izdaju. Neprijatelj nemilosrdno odgovara na akcije otpora i diverzije kao najčešće oblike tog otpora u ranoj fazi. Prve partizanske jedinice napadaju neprijatelja gdje stignu: u gradovima, u selima, presijecaju komunikacijske putove i veze i zadaju neprijatelju sve veće probleme. Neprijatelj suočen s takvom partizanskom aktivnošću odmazdama pokušava pacificirati stanovništvo i omogućiti normalno funkcioniranje okupacijskih i kvislinških vlasti. U tim se aktivnostima ne biraju sredstva – pale se kuće i gospodarski objekti, vrlo često usjevi koje nije moguće otpremiti u veće centre koje neprijatelj drži također se pale kako bi se onemogućilo partizane i uništava se hrana kao dio logističke potpore naroda otporu i borbi koju neprijatelj nije očekivao, barem ne u takvim razmjerima i takvom intenzitetu.

Pojam rata podrazumijeva konfrontaciju zaraćenih neprijateljskih armija. No u ratu koji se razvijao na našem prostoru neprijatelj je postupao obratno: uništavalo se vitalni dio naroda, gospodarstvo i privredna baza kako bi se partizanskoj vojnoj sili otežalo ne samo ratovanje već i preživljavanje. Ta se metoda dosljedno sprovodila kroz cijelo vrijeme trajanja rata na prostoru ex Jugoslavije. Narod je stoički, ali i uz sve veći otpor i inat kako je teror rastao, podnosio ljudske i materijalne gubitke, a dvadesetogodišnje fašističko divljanje na prostorima Istre i rubnim dijelovima Hrvatskog primorja samo je jačalo zajedništvo s pripadnicima istog hrvatskog naroda u Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru i Lici. Pripadnike srpskog naroda u Hrvatskoj ljudi iz Istre i drugih dijelova Hrvatske koji su živjeli pod fašističkim terorom doživljavali su kao braću u zajedničkoj nevolji, a nipošto kao neprijatelja protiv kojega se valja boriti.

U takvim uvjetima krajnje ekonomske bijede, nepovoljne konfiguracije terena (veći dio pod šumom, teško prohodan, brdovit ili krševit kraj) i pojačane partizanske aktivnosti već 1942. godine na prostoru Gorskog kotara i Hrvatskog primorja djeluju dva značajnija partizanska odreda, jedan s 5, a drugi s 4 bataljuna. Dodamo li ovim podacima i činjenicu da je na prostoru Drežnice tijekom 1942. godine boravio i CK KP Hrvatske i Glavni štab NOV i PO Hrvatske postaje jasnijom potreba okrupnjavanja partizanskih jedinica koje djeluju na tom prostoru. Ova dva navedena partizanska odreda postaju okosnica za formiranje 6. i 14. brigade NOV Hrvatske. Tako je u Drežnici prvo formirana 6. brigada i to 12. listopada 1942. godine, a 14. brigada je formirana 11. prosinca 1942. godine, također u Drežnici.

Tako značajne i velike partizanske postrojbe upuštale su se i u napade na veće vojne garnizone, uključujući ponekad i prihvaćanje frontalnih borbi, što je inače bilo gotovo nezamislivo u partizanskom ratovanju. Usred zime, u siječnju 1943. godine, 6. brigada i dijelovi 14. brigade prelaze iz Gorskog kotara u Kordun. U bitkama oko Veljuna, te posebno u borbi za Slunj obje su jedinice pretrpjele značajne ljudske gubitke, ali su i neprijatelju nanijele velike gubitke kako u ljudstvu, tako i u opremi i naoružanju. U Slunju i susjednom Bihaću tada su boravili najviši partijski i vojni rukovodioci Hrvatske i neprijatelj je očito imao neke informacije o tome. Samo visokomotivirani borci mogli su odoljeti snažnoj artiljerijskoj vatri, napadima njemačkih borbenih zrakoplova, poznatih Štuka, te snažnim pješadijskim postrojbama potpomognutim tenkovima i spriječiti prodor neprijatelja prema Slunju i Bihaću i na taj način spasiti i Glavni štab NOV i PO Hrvatske kao i CK KPH. Nakon ovih borbi obje se brigade prebacuju u Liku, da bi uskoro uslijedila zapovijed da se preko 150 teških ranje-

Prijevoz hrane zapregama

nika prenese u Drežnicu i tamo liječi. Danas je gotovo nezamislivo da izgladnjeli ljudi mogu opstati i preživjeti danima na velikoj hladnoći, snijegu, ledenoj kiši, bez hrane i lijekova istodobno prenoseći i po stotinjak kilometara veliki broj teških ranjenika kroz bespuća i visok snijeg.

Uskoro stiže zapovijed V. operativne zone da se obje brigade ponovno prebace na područje Like, što je i učinjeno uz žestoke borbe s četnicima, ustašama, te talijanskim i njemačkim postrojbama. Obje su se brigade spojila u oslobođenom Brinju. Točan datum formiranja XIII. Primorsko-goranske divizije nije utvrđen, ali se većina ozbiljnih autora slaže da je XIII. PG divizija formirana između 20. i 24. travnja 1943. godine. Jedan od rijetkih sačuvanih pisanih dokumenata odnosi se na naredbu GŠ NOV Hrvatske upućenu Štabu V. operativne zone u kojem se nalaže da vojne aktivnosti usmjere na formiranje divizije. Sljedeći dokument je naredba Vrhovnog štaba koju GŠ NOV i PO Hrvatske prenose Štabu XIII. Divizije (Primorsko-goranske) i u kojoj stoji:

NAŠE BAJONETE

Lipanj 1943
god. I. broj 1

GLASILO XIII. DIVIZIJE (PRIMORSKO-GORANSKE) NOV HRVATSKE

NAREDBA VRHOVNOG ŠTABA

Glavni Štab
Narodno-oslobodilačke Vojske
i Partizanskib Odreda
Hrvatske

Br. 51.

Dne 10. V. 43

ŠTABU XIII. DIVIZIJE (PRIMORSKO-GORANSKE)

Po naredbi Vrhovnog Štaba Vaša Divizija dobiva broj trinaest, te se prema tome zove XIII. Divizija Narodno-Oslobodilačke Vojske Hrvatske.

Smrt fašizmu - sloboda narodu!

Polit. komesar:

V. Bakarić, s. r.

Komandant:

Ivo Rukavina, s. r.

Po naredbi Vrhovnog štaba Vaša Divizija dobiva broj trinaest, te se prema tome zove XIII. Divizija Narodno-Oslobodilačke Vojske Hrvatske.

Uz obavezni „Smrt fašizmu – sloboda narodu!“ naredbu potpisuju komandant Ivo Rukavina i politički komesar Vladimir Bakarić.

Obje brigade, 6. i 14. preimenovane su odlukom GŠ NOV i PO Hrvatske još 24. ožujka 1943. godine u Prvu udarnu Primorsko-goransku i Drugu Primorsko-goransku brigadu XIII. Primorsko-goranske divizije, kojoj je odlukom GŠ Hrvatske 21. prosinca 1944. godine dodijeljen naziv „Udarna“.

Nakon formiranja XIII. Primorsko-goranske divizije na dužnost komandanta postavljen je Veljko Kovačević i na toj je dužnosti od 21. travnja 1943. do 5. ožujka 1944. godine. Na dužnost političkog komesara Divizije postavljen je Artur Turkulin koji tu dužnost obavlja do 30. siječnja 1944. godine. Na dužnost načelnika Štaba Divizije istodobno je postavljen Martin Dasović koji je tu dužnost obnašao do 10. lipnja 1944. godine.

Ratni put XIII. Primorsko-goranske udarne divizije

Vrijeme do kapitulacije Italije prošlo je u nizu borbi – od Žumberka i doline Kupe do ponovnog povratka u Liku. Iako se kapitulacija Italije naslućivala i očekivala, sam čin kapitulacije iznenadio je rukovodstvo XIII. Divizije, prvenstveno zbog činjenice da je Divizija bila raspoređena na prostoru dužem od stotinu kilometara. Kapitulacijom Italije pojavili su se ogromni logistički problemi: trebalo je prihvatiti stotine tisuća talijanskih vojnika i organizirati njihovo prebacivanje u Italiju, zbrinuti ogromne količine oružja i ratnog materijala i vagone hrane, odjeće i ostalih potrepština. No, uz pomoć pozadinskih jedinica i naroda svi su ti problemi prevladani, a tisuće, pretežno mladih i neiskusnih boraca popunilo je divizijske postrojbe i nadomjestilo brojne poginule suborce.

U rasulu koje je nastalo poslije kapitulacije Italije partizanske snage postižu velike uspjehe – razbijaju jaku ustaško talijansku posadu u Senju, čiste četnička uporišta u Gorskom kotaru i na kvarnerskim otocima, no već koncem rujna njemačke snage odlučno preuzimaju kontrolu nad većim dijelom teritorija i u oštrim borbama nanose značajne gubitke ne samo XIII. Primorsko-goranskoj udarnoj diviziji već i ostalim partizanskim jedinicama. Nijemci su do polovice listopada 1943. godine zagospodarili Hrvatskim primor-

jem i Gorskim kotarom, sabivši XIII. Primorsko-goransku diviziju na prostor između Mrkoplja, Drežnice i Krivog Puta. U dvadesetak dana napornih i teških borbi XIII. je Primorsko-goranska divizija svedena na 4200 boraca što je dokaz velikih gubitaka, a preko 350 ranjenika liječilo se u raznim improviziranim bolnicama u Gorskom kotaru, Drežnici i Lici.

Unatoč početnoj nadmoći i velikim uspjesima Nijemci nisu uspjeli u osnovnom naumu – uspostaviti punu kontrolu na području Hrvatskog primorja i Gorskog kotara. Vjerojatno im je to bilo važno i zbog potencijalne opasnosti od savezničkog iskrcavanja na istočnoj obali Jadrana gdje bi Saveznici u partizanskim jedinicama imali jaku potporu i oslonac u trenutku same invazije i kasnije. Dvije njemačke divizije, 114. i 392. legionarska divizija 23. siječnja 1944. otpočinju veliku vojnu operaciju na istočni dio Velike Kapele (područje Drežnice i Gornjeg kraja). Štab XIII. Primorsko-goranske divizije izbjegava frontalnu borbu i iznenadnim napadima nanosi neprijatelju gubitke, no najstrašnije je da njemačke postrojbe temeljito spaljuju sve ono što je „preživjelo“ prethodne ofenzivne neprijateljske aktivnosti. Narod se povlači u zbjegove i pod zaštitom partizanskih jedinica pokušava preživjeti i očuvati ljudstvo i brojne civile – pretžno žene, djecu i starce, ali i materijalna dobra kako bi se barem dodnekle olakšalo preživljavanje.

Konac siječnja 1944. godine obilježavaju žestoke borbe za spas brojnih ranjenika. Iznimno visok snijeg spriječio je evakuaciju ranjenika iz partizanske bolnice broj 7 na padinama Javornice i Crnog vrha. Pripadnici XIII. Primorsko-goranske divizije uz pomoć manjih partizanskih odreda i omladine uspjeli su u žestokim borbama teške ranjenike prebaciti u najneprohodnije dijelove šuma i tako ih spasiti od sigurne smrti. Kako je cijelo to područje Like i Drežnice od jeseni 1942. godine u više navrata paljeno, gotovo da i nije bilo kuća s krovom i zidovima, a iscrpljeni

Matić poljana, 26 kamenih monolita u spomen na 26 smrznutih partizana (idejni koncept inž. Zdenko Sila)

borci i ranjenici nužno su trebali tople i suhe prostore za oporavak i povrat snage da bi mogli nastaviti sa žestokim borbama koje su neprekidno vodili s njemačkim snagama i domaćim izdajnicima.

Štab XIII. Primorsko-goranske divizije na tom području ostavlja 1. Brigadu, a sve ostale snage prebacuje u Gorski kotar. Prva je za Gorski kotar krenula 2. brigada i to 22. veljače 1944. godine usiljenim maršem preko platoa Bjelolasice i danas već legendarne Matić poljane. Uz 26 smrznutih partizana na tom maršu i u borbi protiv bijele smrti 2. je brigada nakon dolaska u Mrkopalj imala još i 52 promrzlih boraca od kojih su dva vrlo brzo i umrla. Impresivna je bila briga stanovništva Gorskog kotara prema tim promrzlim borcima. Ljudi su otkidali od usta i brinuli o svojim borcima kao da im i na taj način žele zahvaliti za sve napore i borbu protiv neprijatelja i okupatora.

Svi njemački naponi da osiguraju obalu Hrvatskog primorja od očekivane invazije Saveznika nisu polučili ozbilj-

Štab 11. korpusa u Kuželju 1944.

nije rezultate. Nijemci su minirali morske putove, utvrđivali obalu protiv desanta, predviđali masovno rušenje lučkih i obalnih postrojenja u slučaju iskrcavanja Saveznika, planirali intervencije protiv zračnih desanata i prekidanje komunikacija prema Zagrebu i Ljubljani. No, svi ti napori nisu imali naročitog efekta jer su borci XIII. Primorsko-goranske divizije neprekidno bili tu, napadali i ometali sve njemačke napore, a naročito glavni – likvidirati partizanske snage na tom području. Silan elan boraca XIII. Primorsko-goranske divizije došao je dodatno do izražaja u proljeće 1944. kada je GŠNOV Hrvatske (od 23. veljače do 23. travnja 1944.) organizirao dvomjesečno natjecanje partizanskih jedinica u kojem je XIII. Primorsko-goranska divizija zauzela prvo mjesto u 11. Korpusu NOV Jugoslavije.

Do ljeta 1944. godine vode se žestoke ratne operacije na prostoru od Karlovca do Gornjeg Jelenja uz bitke za Dugu Resu, Delnice, Bosiljevo, Crikvenicu, Vrbovsko, Mrkopalj, Ravnu Goru. Uporna njemačka 392. legionarska divizija

Bataljon "Matija Gubec" na maršu 1944.

čini sve kako bi likvidirala XIII. Primorsko-goransku diviziju, no bez uspjeha. Ako i uspije odbaciti snage XIII. Primorsko-goranske divizije na pojedinom području na dan ili dva onda borci ove proslavljene jedinice uzvraćaju na drugom mjestu nanoseći velike ljudske i materijalne gubitke. Pokazalo se da je XIII. Divizija daleko pokretljivija, vitalnija, ali i da ima slobodu manevriranja i neprekidnu inicijativu na terenu.

Ne ulazeći u detalje brojnih ratnih operacija koje je vodila XIII. Divizija spomenimo da je od ljeta 1944. godine i nakon oslobođenja Dalmacije došlo do globalnih promjena u kojima postaje jasno da je samo pitanje vremena konačan poraz Njemačke i njenih saveznika. Njemački garnizoni padaju jedan za drugim, a u proljeće 1945. godine vode se završne borbe za oslobođenje zemlje. Pripadnici XIII. Primorsko-goranske udarne divizije posebno su se istakli u završnim borbama za oslobođenje zemlje. Na te borbe bio je ponosan narod krajeva u kojima je Divizija vodila borbe,

a i pripadnici te Divizije ponosili su se svim onim što je narod činio za njih.

Kruna borbenih uspjeha XIII. Primorsko-goranske udarne divizije je 18 narodnih heroja koji su ponikli u ovoj slavnoj Diviziji. Tijekom postojanja, u ratnom razdoblju, u okviru XIII. Primorsko-goranske divizije formirano je šest partizanskih brigada (samo u rujnu 1943. godine, nakon kapitulacije Italije u redove XIII. Primorsko-goranske udarne divizije došlo je preko 10 tisuća boraca – Istrana, Primoraca, Gorana – s kojima su popunjene tri novoformirane brigade, a jedan dio je upućen zbog popune 6. ličke divizije.

Formiranje 3. brigade 13. PG divizije kod Delnica 25. srpnja 1944. (gore).
Orden narodnog heroja (lijevo).

Baština koju slavimo i poštujemo

U povodu 25. obljetnice formiranja XIII. Primorsko-goranske udarne divizije tadašnji predsjednik Odbora za proslavu Dragutin Haramija napisao je u predgovoru monografiji autora Svetozara Tintora sljedeću misao:

„Rijeka, grad-domaćin proslave 25-godišnjice formiranja 13. Divizije posebno je zahvalan preživjelim borcima 13. Divizije i onima koji su položili živote za slobodu ovoga grada i njegovo konačno priključenje domovini.“ I Dragutin Haamija dalje nastavlja: „Ne ulazeći u detaljnije iznošenje povijesnih činjenica, treba naglasiti da je samo naša narodno-slobodilačka borba, naša revolucije vođena Komunističkom partijom i drugom Titom bila u stanju vratiti Rijeku, Istru, Slovensko pri-

morje, Zadar, Lošinj, Cres i Lastovo konačno i neopozivo matici zemlji nakon duge dominacije i okupacije stranih sila. Možemo biti ponosni što pripadamo generaciji koja se borila i ginula za izvršenje tog historijskog zadatka.“

Naša generacija pak može biti ponosna što odaje dužno priznanje i poštovanje ljudima koji su kao borci XIII. Primorsko-goranske udarne divizije realizirali te povijesne ciljeve pripojenja matici domovini dijelova zemlje koji su bili pod talijanskom okupacijom i što su izborili slobodu u srazu s jakim snagama fašizma i nacizma. Dodatno nas ispunjava ponos što smo nastavili djelo naših djedova i očeva braneći samostalnost Hrvatske u Domovinskom ratu protiv neprijatelja koji su u svojoj osnovi gajili ideologiju fašizma i što smo uspjeli u tom ratu osvojiti slobodu za sve ljude i nezavisnost za Lijepu našu.

Te poveznice ispunjavaju nas i danas, kada obilježavamo 80. obljetnicu formiranja XIII. Primorsko-goranske udarne brigade, ponosom što smo i tada i danas bili na strani antifašizma i snaga progresa kao punopravna članica Europske unije.

**SMRT FAŠIZMU
SLOBODA NARODU**

Izdavači Savez antifašističkih boraca i antifašista Primorsko-goranske županije
Udruga antifašističkih boraca i antifašista grada Rijeke

Za Izdavače Dinko Tamarut
mr. sc. Vojko Obersnel

Urednik mr. sc. Vojko Obersnel

Tisak Og grafika d.o.o., Jastrebarsko

Tekst publikacije preuzet i prilagođen iz knjige Maksimilijana Mancea
NA RATNOM TRAGU 2. PRIMORSKO-GORANSKE UDARNE BRIGADE (1942.-1945.)
u izdanju Naklade Kvarner, Rijeka, 2012.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Sveučilišne knjižnice Rijeka pod brojem 150522029.
ISBN 978-953-8315-37-4

BESPLATAN PRIMJERAK